ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш. УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ» ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

2025. 12 (1)
қаңтар-наурыз

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)
Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркелген. Тіркеу нөмірі № 14602-ИА. Жылына 6 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих (дүниежүзі және Қазақстан тарихы), деректану және тарихнама, археология, этнология, антропология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК
Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59
E-mail: edu.history@bk.ru
Журнал сайты: https://edu.e-history.kz

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты 2025
© Авторлар ұжымы, 2025

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аутрам Алан (Outram Alan) — археология ғылымдарының докторы, Эксетер университеті, тарих және археология кафедрасының профессоры. (Ұлыбритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Тарих институтының Этнология және антропология орталығының меңгерушісі. (Өзбекстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Әлімбай Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнологияинститутының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Вернер Кунтhиа (Werner Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті. (АҚШ).

Дайнер Александр (Diener Alexander) – тарих ғылымдарының докторы, профессор. Канзас университеті, (АҚШ)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. (Қазақстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — тарих ғылымдарының докторы, Нюрнбергтегі Бавариялық немістер мәдени орталығының (BKDR) ғылыми қызметкері. (Германия)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, CERCEC директорының орынбасары, Францияның Ұлттық ғылыми зерттеу орталығының (CNRS) қызметкері. (Франция)

Сабурова Татьяна — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Индиана университеті. (АҚШ)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, Оксфорд университетінің профессоры. (Ұлыбритания)

Муминов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениетғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих жәнеэтнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Копеева Сания Жуматайқызы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері.(Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)
Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова» Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство о регистрации:
№ 14602-ИА от 29.10.2014 г. Публикуется 6 раза в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки: история (всемирная история и история Казахстана), источниковедение и историография, археология, этнология, антропология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.
Адрес редакции и издательства:
050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28
РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК
Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59
E-mail: edu.history@bk.ru
Сайт журнала: https://edu.e-history.kz

© Институт истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова, 2025
© Коллектив авторов, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МНВО РК. (Казахстан)

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Аутрам Алан (Outram Alan) — доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории Университета Эксетера. (Великобритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — доктор исторических наук, профессор, заведующий Центром этнологии и антропологии Института истории Академии наук Республики Узбекистан. (Узбекистан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) – доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая. (Казахстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — доктор исторических наук, научный сотрудник Баварского культурного центра немцев (BKDR) в Нюрнберге. (Германия)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür AraştırmaMerkezi. (Турция)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — кандидат исторических наук, профессор, заместитель директора CERCEC, сотрудник Национального центра научных исследований Франции (CNRS). (Франция)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогическийуниверситет. (Литва)

Сабурова Татьяна — доктор исторических наук, профессор, Университет Индианы. (США)

Таймагамбетов Жакен Кожахметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Институтаистории иэтнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Копеева Сания Жуматаевна — магистр, сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)
Founder and publisher: RSE on REM “Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology" of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. 14602-ИА dated October 29, 2014. The journal is published 6 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history (world history and history of Kazakhstan), source studies and historiography, archeology, ethnology, anthropology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.
Editorial and publisher address:
28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan
RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan
Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59
E-mail: edu.history@bk.ru
Journal website: https://edu.e-history.kz

© Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology, 2025
© Group of authors, 2025

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK.(Kazakhstan)

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History andEthnology. (Kazakhstan)

Azimqulov Javohir — Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Center for Ethnology and Anthropology at the Institute of History, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Diener Alexander – Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Abai Kazakh National Pedagogical University. (Kazakhstan)

Kriege Viktor — Doctor of Historical Sciences, Researcher at the Bavarian Cultural Center of Germans (BKDR) in Nuremberg. (Germany)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for IslamicHistory, Art and Culture. IRCICA (İslвm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Ohayon Isabelle — Candidate of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of CERCEC, Researcher at the French National Center for Scientific Research (CNRS). (France)

Outram Alan — Doctor of Archaeological Sciences, Professor in the Department of Archaeology and History at University of Exeter. (Britain)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Saburova Tatiana — Doctor of Historical Sciences, Professor, Indiana University. (USA)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikahnov Institute of Historyand Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kapaeva Aizhan Tokanovna— Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of Historyand Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulybayuly — researcher at Ch.Ch. Valikahnov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

ТАРИХ / ИСТОРИЯ / HISTORY

Published in the Republic of Kazakhstan
Electronic scientific journal “edu.e-history.kz”
Has been issued as a journal since 2014
ISSN 2710-3994.
Vol. 12. Is. 1, pp. 158-172, 2025
Journal homepage: https://edu.e-history.kz

ҒТАХР / МРНТИ / IRSTI 03.09.55
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2025_12_1_158-172

FORMATION OF THE RUSSIAN-KAZAKH BORDERLAND: ORENBURG BORDER COMMISSION (1799–1859)

Kupenova Gulmira Ykhlasovna[1], *Smanova Aigul Moldalievna*[2]

[1]Aktobe Regional University named after K. Zhubanov
(34, Aliya Moldagulova Str., 030021 Aktobe, Republic of Kazakhstan)
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
https://orcid.org/0009-0009-1223-95514. E-mail: Gulia_79_79@inbox.ru

[2]Kazakh National Women`s Teacher Training University
(114, Gogol Str., 050040 Almaty, Republic of Kazakhstan)
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
https://orcid.org/0000-0002-8241-9256. E-mail: aigulsmanova@mail.ru

© Ch.Ch. Valikhanov IHE, 2025
© Kupenova G.Y., Smanova A.M., 2025

Abstract. I*ntroduction*. The article examines the history of the creation of the Orenburg Border Commission (1799), one of the most important tasks facing the Orenburg expedition (1737), the first administrative body regulating relations with the Kazakhs of the Younger Zhuz after their official admission to citizenship (1731).*Goals and objectives*.The main purpose of our work is to summarize scientific conclusions, guided by archival documents and special studies that allow us to reflect the activities of the Orenburg Border Commission, the main governing body of the Kazakhs of the Younger Zhuz in the period from the middle of the XVII to the last quarter of the XIX century, as well as Russia's policy in this region.Revealing the structure, main directions of activity of the Orenburg Border Committee, the role of the administration in resolving border and internal contradictions, we set ourselves the task of analyzing the mechanism of strengthening the political course of Russians in the Kazakh steppe.*Results*.It is considered that the Russian government is carefully building relationships with the Kazakhs of the Younger Zhuz, and there was a search for the optimal way to transform the territory inhabited by nomadic people and adapt Kazakh society to the new, imperial management system.It also analyzed the large-scale reforms of the Russian Empire to introduce a new administrative and territorial administration in the territories inhabited by non-Russian peoples.*Condusions*.After the Orenburg Border Commission became the first administrative and management body of the Kazakhs of the Junior Zhuz, it became a successful manifestation of the management of nomadic peoples.Subsequently, the replacement of traditional administrative structures with imperial ones, which began with the abolition of the khan's power in 1824, strengthened the role of the Orenburg Border Committee, which was transformed from an arbitration body into the main body of governance of the Junior Zhuz.

Keywords: Orenburg expedition, Orenburg Border Commission, Junior Zhuz, Zhangir Khan, Kazakh steppe, Asian Department

For citation: Kupenova G.Y., Smanova A.M. Formation of the Russian-Kazakh borderland: Orenburg Border Commission (1799–1859) // Electronic scientific journal “edu.e-history.kz”. 2025. Vol. 12. No. 1. Pp. 158–172. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_1_158-172

ОРЫС-ҚАЗАҚ ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ: ОРЫНБОР ШЕКАРА КОМИССИЯСЫ (1799–1859 ЖЖ.)

Купенова Гульмира Ыхласовна[1], Сманова Айгуль Молдалиевна[2]

[1]Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
(34-үй, Әлия Молдагулова көш, 030021 Ақтөбе, Қазақстан Республикасы)
Тарих ғылымдарының кандидаты, доцент
https://orcid.org/0009-0009-1223-95514. E-mail: Gulia_79_79@inbox.ru

[2]Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
(114-үй, Гоголь көш, 050040 Алматы, Қазақстан Республикасы)
Тарих ғылымдарының кандидаты, доцент
https://orcid.org/0000-0002-8241-9256. E-mail: aigulsmanova@mail.ru
*Корреспондент автор

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2025
© Купенова Г.Ы., Сманова А.М., 2025

Аңдатпа. *Кіріспе*. Мақалада Кіші жүз қазақтары ресми түрде бодандыққа қабылданғаннан кейінгі (1731) орыс-қазақ қарым-қатынасын реттейтін алғашқы әкімшілік орган Орынбор экспедициясының (1737) алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі – Орынбор шекара комиссиясының құрылу (1799) тарихы қарастырылады. *Зерттеудің мақсаты мен міндеттері*. XVIII ғасырдың ортасы мен XIX ғасырдың соңғы ширегі аралығындағы Кіші жүз қазақтарын басқарудың негізгі органы Орынбор шекара комиссиясының қызметін, сонымен бірге Ресейдің бұл өлкедегі саясатын көрсетуге мүмкіндік беретін архив құжаттары мен арнайы зерттеулерді басшылыққа ала отырып, ғылыми қорытынды шығару басты мақсаты болып табылады.Орынбор шекара комиссиясыныңқұрылымын, қызметінің негізгі бағыттарын, шекаралық және ішкі қайшылықтарды шешудегі әкімшіліктің рөлін ашып көрсете орытып, алдымызға орыстардың қазақ Даласындағы саяси бағытын күшейту механизмін талдап көрсетуді міндет етіп қойдық. *Нәтижелер*. Ресей үкіметі Кіші жүз қазақтарымен қарым-қатынасты абайлап қалыптастыра отыпып, көшпелі халық қоныстанған аумақты трансформациялаудың және қазақ қоғамын басқарудың жаңа, империялық жүйесіне бейімдеудің оңтайлы жолын іздей бастауы қарастырылды. Сонымен бірге Ресей империясының орыс емес халықтар мекендеген аумақтардағы жаңа әкімшілік-территориялық басқаруды енгізу бойынша жүргізген ауқымды реформалары сараланды. *Қорытынды*. Орынбор шекара комиссиясы Кіші жүз қазақтарының алғашқы әкімшілік және басқару органына айналғаннан кейін, көшпелі халықтарды басқарудың сәтті көрінісіне айналды. Кейіннен, яғни 1824 жылы хан билігінің жойылуымен басталған дәстүрлі әкімшілік салаларының империялық құрылымдармен ауыстырылуы, төрелік органнан Кіші жүздің бас басқару органына айналған Орынбор шекара комиссиясының рөлін күшейтті.

Түйін сөздер: Орынбор экспедициясы, Орынбор шекара комиссиясы, Кіші жүз, Жәңгір хан, Қазақ Даласы, Азия департаменті

Дәйексөз үшін: Купенова Г.Ы., Сманова А.М. Орыс-қазақ шекарасының құрылуы: Орынбор шекара комиссиясы (1799–1859 жж.) // «Edu.e-history.kz» электрондық ғылыми журналы. 2025. Т. 12. № 1. 158–172 бб. (Қазақш.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_1_158-172

ФОРМИРОВАНИЕ РУССКО-КАЗАХСКОГО ПОГРАНИЧЬЯ: ОРЕНБУРГСКАЯ ПОГРАНИЧНАЯ КОМИССИЯ (1799–1859 ГГ.)

Купенова Гульмира Ыхласовна[1], Сманова Айгуль Молдалиевна[2]

[1]Актюбинского регионального университета им. К. Жубанова
(д. 34, ул. Алия Молдагулова, 030021 Актобе, Республика Казахстан)
Кандидат исторических наук, доцент
https://orcid.org/0009-0009-1223-95514. E-mail: Gulia_79_79@inbox.ru

[2]Казахский национальный женский педагогический университет
(д. 114, ул. Гоголя, 050040 Алматы, Республика Казахстан)
Кандидат исторических наук, доцент
https://orcid.org/0000-0002-8241-9256. E-mail: aigulsmanova@mail.ru
*Корреспондирующий автор

© ИИЭ имени Ч.Ч. Уалиханова, 2025
© Купенова Г.Ы., Сманова А.М., 2025

Аннотация. *Введение*. В статье рассматривается история создания Оренбургской пограничной комиссии (1799), одной из важнейших задач, стоявших перед Оренбургской экспедицией (1737), первым административным органом, регулирующим русско-казахские отношения после официального вступления в подданство казахов Младшего жуза (1731). *Цели и задачи исследования*. Главной целью нашей работы является подведение научных выводов, руководствуясь архивными документами и специальными исследованиями, которые позволяют отразить деятельность Оренбургской пограничной комиссии, основного органа управления казахов Младшего жуза в период с середины XVIII по последнюю четверть XIX в., а также политику России в этом крае. Раскрывая структуру, основные направления деятельности Оренбургского пограничного комитета, роль администрации в разрешении пограничных и внутренних противоречий, мы поставили перед собой задачу проанализировать механизм усиления политического курса русских в казахской степи. *Результаты*. Расмотренны, что российское правительство осторожно выстраивает взаимоотношения с казахами Младшего жуза, и шел поиск оптимального пути трансформации территории, населенной кочевым народом и адаптации казахского общества к новой, имперской системе управления. Также было проанализированы масштабные реформы Российской империи по внедрению нового административно-территориального управления на территориях, населенных нерусскими народами. *Выводы*. После того, как Оренбургская пограничная комиссия стала первым административным и управленческим органом казахов Младшего жуза, она стала успешным проявлением управления кочевыми народами.Впоследствии, замена традиционных административных структур общеимперскими, начавшаяся с упразднения ханской власти в 1824 г., усилила роль Оринборской пограничной комиссии, которая из арбитражного органа трансформировалась в основной орган управления Младшим жузом.

Ключевые слова: Оренбургская экспедиция, Оренбургская пограничная комиссия, Младший жуз, Жангир хан, Казахская Степь, Азиятский департамент

Для цитирования: Купенова Г.Ы., Сманова А.М. Формирование русско-казахского пограничья: Оренбургская пограничная комиссия (1799–1859 гг.) // Электронный научный журнал «edu.e-history.kz». 2025. Т. 12. № 1. С. 158–172. (На Каз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_1_158-172

Кіріспе

Ортаазиялық бағыт ұзақ уақыт бойы Ресейдің сыртқы саясатында басты назарда болып қана қоймай, тіпті Кіші және Орта жүздердің ресейлік бодандықты қабылдағаннан кейін де, Петербург билігі қазақ Даласын империяның орталықтан басқарылатын сыртқы аймағы деп санады (Васильев, 2014: 370). Сонымен, қазақтарға қатысты саясатты жүргізу Орынбор әкімшілігіне жүктелді, ол Ресей саясатын жергілікті жерде жүзеге асырып қана қоймай, Далалық өлкені басқару жөніндегі нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу сияқты жұмыстарды атқарып, оның қалыптасуына да айтарлықтай ықпал еткен болатын. Ал қазақтар ресми түрде бодандыққа қабылданғаннан кейін олармен қарым-қатынасты реттейтін алғашқы әкімшілік орган – Орынбор экспедициясының (1737 ж.) алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі орыс елді мекендерін қазақтардың шапқыншылығынан «қорғауды» назарға алып, қазақтар көшіп-қонып жүре алмайтындай белгілі бір шекараларды белгілеу жұмысын қолға алды.

Сондықтан, XVIII ғасырдың ортасынан бастап қазақтардың еркін жүріп-тұруын тежеу керектігін анықтау мақсатында, шекара желісін құру мәселесіарнайы түрде көтеріле бастады. Осыған байланысты Орынбор губернаторы И.И. Неплюев пен генерал фон Штокман 1744 жылы бекітілген «резервтік жоспарды» әзірлейді. Бұл қазақ даласына әскери шептерді біріктіру, оларды өлкенің ішкері аймақтарына қарай біртіндеп ілгері жылжыту және шекараға тұрақты әскерлер менказак гарнизондарын шоғырландыру арқылы қазақ Даласын батыс пен солтүстіктен әскери қоршауға алу жобасы еді (Быков, 2006: 92–97). Нәтижесінде бұл орыстардың сыртқы саясатында бір ғасырдан астам уақытқа созылған стратегиялық бағытына айналды десе де болады.

Сыртқы факторлар отаршылдық жүйені реформалауға түрткі болды, ең алдымен шекаралас аймақ қазақ халқының мәртебесін өзгертіп, отырықшы өмірге көшуге мәжбүрледі.Осыған байланысты Орынбор ведомствосының жанынан алғашқы болып шекаралық органдар құрыла бастады: шекаралық экспедиция, шекаралық сот және ақырында, шекаралық комиссия пайда болды. Бұл Кіші жүзді басқарудың негізгі органына айналған алғашқы әкімшілік модель еді. Комиссия Сыртқы істер министрлігінің Азия департаментіне тікелей есеп беріп отырды, алайда жедел қызметтің барлығы Орынбор әскери губернаторы арқылы жүзеге асырылды.

Шекаралық органдарының негізгі міндеттері қазақтармен арадағы дауларды олардың өтініші бойынша шешу, ал табиғи нысандар, атап айтқанда көбінесе өзендер әкімшілік орталықтар арасындағы шекараретінде пайдаланылды. XIX ғасырдаалғашқы ірі әкімшілік-территориялық реформалар жүргізілгеннен кейін Орынбор қырғыздарының уездері мен болыстарын құруда аумақтық құрылымдардың шекараларын анықтау қажеттілігі туындады. Бұл 500 жыл бойы қалыптасқан орыс-қазақ шекарасын анықтау бойынша жүргізілген алғашқы қадамдар болатын. Орыстардың бұл саясаттының алғашқы кезеңі ұзаққа созылып барып, тек XIX ғасырдың басында ғана аяқталды. Сонымен бұл қазақтарды империялық құрылымдарға кеңірек енгізу арқылы, Далалық өлкеде жаңа әкімшілік-аумақтық басқаруды енгізуге бағытталған ауқымды реформалардың тағы бір кезеңіне жол ашты.

Материалдар мен зерттеу әдістері.

Зерттеу барысында Орынбор облысының мемлекеттік архивінің Ф. 222 – «Оренбургская пограничная комиссия, г. Оренбург, Оренбургская губерния, 1799–1859 гг», «Правила, изданные Оренбургской Пограничной Комиссией для жителей, проживающих за Оренбургской линией, 1827 г», «Указы Оренбургской Пограничной комиссии о сборах денег с киргизов за кочевание1850 г», «Указы Оренбургской Пограничной комиссии об отпуске средств на воспитание киргизских детей 1850 г», «О формировании отряда под начальством Лебедева для разсеяния скопищ султана Кенесарова 1844 г» сияқты заңға тәуелді актілерге қатысты (нұсқаулар, ережелер, циркулярлар, анықтамалар және т.б.) материалдары пайдаланылды. Бұл құжаттардан ресейлік әкімшілктің Даладағы қызметі және оны жүргізу әдістерінің басым бағыттары анықталды.

Іс-қағаздық құжаттарға 1857 жылғы «Приходные указы Оренбургской Пограничной комиссии» материалдары кіреді. Онда комиссия қызметінің барлық уақытында сақталған «іс-қағаздары», отырыстың «күні», «уақыты» және оған «қатысушылардың құрамы» арнайы белгіленген, сонымен бірге олардың әрқайсысы бойынша талқыланған мәселелер мен шешімдердің тұжырымдамаларымәселені анықтауға пайдаланылды.

Сыртқы істер министрлігіне және Орынбор әскери губернаторына тапсырылған Орынбор шекара комиссиясының жыл сайынғы есептері, оның ішінде «Дела о службе хана Внутренней Орды Джангера Букеева Чингизханова, 1842–1847 гг» сияқты материалдар,сондай-ақ, 1840–1860 жылдары үкіметтің қолданыстағы заңнамаға өзгерістер енгізу ниетіне байланысты қандай да бір нақты мәселені анықтау үшін құрылатын әртүрлі комиссиялардың материалдары құнды дерек болып табылады. Деректердің тағы бір тобын заңдар мен басқа да нормативтік актілер құрайды, атап айтқанда «Штаты Оренбургской пограничной комиссии 1799 и 1828 гг» және «Штат управления оренбургскими киргизами» онда комиссияның құрамын және жергілікті қазақ биліктегілерін ұстауға арналған шығындары туралы мәлімет сақталған. Сонымен бірге 1844 ж. 14 маусымда бекітілген «Положение об управлении оренбургскими киргизами» құжатын да ерекше атап өтуімізге болады, бұл «Ережеде» шекара комиссиясының құрылымы мен құзыреті айқындалды, сот және қаржылық функциялары реттелді, Орынбор шекара комиссиясының басқа ведомстволармен және орталық билікпен қарым-қатынас тәртібі белгіленді. Сөйтіп, зерттеу барысында Ресейдің шығыс саясатын басқаратын және бақылайтын жоғарғы орган «Азия комитеті» мен сыртқы істер, әскери, қаржы министрліктерінің қызметінде «қазақ ісі» басты орын алатын архив құжаттары сараланды. Зерттеу үдерісініңтеориялық-методологиялық динамикасын анықтау мақсатында объективтілік, өткеннің жалпы немесе нақты мәселелерін қарастыруға бағытталған тарихи-жүйелік, проблемалық көзқарасқа негізделген салыстырмалы әдістер пайдаланылды. Ал ғылыми зерттеулерге (отандық, ресейлік, шетелдік) тәнқұндылықты мойындауда көрінетін парадигма бірлігін шығару үшін архив деректеріне сүйене отырып, тарихилық әдісін басшылыққа алдық.

Талқылау

Петербург билігі қазақ Даласын әкімшілік жағынан қайта құру және аймаққа ресейлік басқару жүйесін енгізу ұсынысы қолға алына бастаған кезден бастап-ақ, бұл мәселені зерттеуге назар аударыла бастады. XIX ғасырдың екінші ширегіндегі, яғни революцияға дейінгі тарихнаманың ерекшелігі сол, оның өкілдерінің көпшілігі Орынбор ведомствосында (кейінірек – Орал және Торғай облыстарында) шенеунік немесе офицер қызметін атқарғандар еді. Кіші жүзді басқаруды ұйымдастыру мәселелерін қозғаған алғашқы еңбек А.И. Левшиннің (1798–1879) «Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких орд и степей» (Левшин, 1832: 167) атты монографиясы. Шоқан Уәлихановтың өзі кезінде «Қазақ даласының Геродоты» деп атаған А.И. Левшиннің аталмыш монографиясы қазақ халқының тарихы, әдет-ғұрпы, мәдениеті, тайпалық құрылымы, тұрмыс-тіршілігі туралы энциклопедиялық материалдар жинағы болып табылады. Зерттеудің ерекше құндылығы сол, автор Орынбор шекара комиссиясында дипломатиялық қызмет атқарған кезінде (1820–1822) қазақтармен тікелей байланысының нәтижесінде материалдың басым бөлігін жинағандығында.

А.И. Левшин зерттеуінің бірінші томында XIX ғ. орыс зерттеушілері жүргізген Даланың геодезиялық, топографиялық және гидрографиялық түсірілімдерінің мәліметтерін пайдаланса, екінші томында автор ғылымда алғаш рет өз заманында белгілі Батыс Еуропа және Ресей деректерінің барлығын жүйелеп, XVI–XIX ғғ. аймақтағы саяси оқиғалардың тарихын, қазақтарға қатысты «қырғыз-қайсақ» және «қырғыз» атауларының шығу тегі туралы маңызды пікірлері берілген. Үшінші, этнографиялық бөлімде XVIII–XIX ғғ. бірінші ширегіндегі қазақтардың экономикалық және әлеуметтік дамуының барлық негізгі аспектілері жан-жақты қамтылған. Автор алуан түрлі деректерді пайдалана отырып, сол кезде жинақталған барлық тарихи-этнографиялық мәліметтерді жүйелеп қана қоймай, көшпелілер, олардың мәдениеті мен тұрмыс-тіршілігі туралы көптеген идеялардың шекарасын айтарлықтай кеңейте алды.

Келесі зерттеу жүргізген Бас штаб офицерлері, Орынбор шекара комиссиясының шенеуніктері және шығыстанушы ғалымдар – Л. Мейер «Киргизская степь Оренбургского ведомства» (Мейер, 1865: 382), А.И. Добросмыслов «Тургайская область. Исторический очерк» (Добросмыслов, 1902: 524), В.В. Григорьев «Русская политика в отношении к Средней Азии» (Григорьев, 1874: 263) атты еңбектерінде өлкенің саяси, әлеуметтік-экономикалық тарихын, қазақтардың мәдени өмірінің әртүрлі қырларын, сонымен бірге қазақ қоғамындағы этникалық процестер жайында баяндайды.

Кіші жүз қазақтарының тарихына арналған жұмыстардың ішінде С.З. Зиманов «Политический строй Казахстана конца XVIII и первой половины XIX веков» (Зиманов, 1962: 293) және Б.М. Әбдірахмановаңың «Органы государственной власти и управления в Казахстане (20-е годы – конец XIX в.)» (Абдрахманова, 1989: 232) еңбектерін атауға болады, онда жергілікті қазақ билігін ұйымдастыруды зерттеуге баса назар аударылады.

Орынбор шекара комиссиясының қазақ Даласындағы орыс әкімшілігінің негізгі органы ретінде XVIII ғасырдың аяғы мен XIX ғасырдың екінші жартысындағы тарихына арналған еңбек С.В. Горбунованың «Оренбургская Пограничная комиссия и политика России в Младшем казахском жузе» (Горбунова, 1998: 220) атты зерттеуі болды. Шындығында, бұл Орынбор шекара комиссиясының негізгі қызметі мен Ресейдің осы аймақтағы саяси бағытын дамыту механизміне талдау жасалған жалғыз еңбек болып табылады. Сонымен бірге С.В. Горбунова өзінің келесі зерттеулерінде (Горбунова, 2017: 85–91) Орынбор шекара комиссиясының жұмысына қазақтардың қатысуын қарастырған болса, ал Е.П. Кудрявцева (Кудрявцева, 2018: 52–61) Орынбор шекара комиссиясы құрамындағы Сыртқы істер министрлігініңжұмысына зерттеу жүргізеген, А.Ю. Быков (Быков, 2023: 46–54) орыс-қазақ шекарасының проблемасын айта келе, «шекаралық аудандар мен қазақ көшпелілері аумағында орыс қалаларын салу мәселесін қазақ сұлтан-билеушілері әртүрлі түсінді.Егер Кіші жүз билеушілері бекіністерді салуды жалпы қолдап,кейде үкіметке өздері бұл туралы өтініш білдірсе, ал Орта жүз билеушілерінің арасында мұндай бірауыздылық болмады», - дейді (Быков, 2023: 46).

Орынбор шекара комиссиясының қызметін, Орынбор ведомствосының жанынан қазақ бюрократиясын қалыптастыру мәселесін көтеру барысында қазақ ақсүйектерінің патшалық Ресейдің әкімшілік жүйесіне алғаш тартылуы туралы Г.С. Сұлтанғалиева «Казахское чиновничество Оренбургского ведомства: формирование и направление деятельности (XIX)» (Султангалиева, 2013: 30–35) жан-жақты зерттеді. Автор Орынбор ведомствосының қазақтарын империялық басқару жүйесіне қосылу процесін, қазақ шенеуніктерінің қызметі мен бағытына, олардың білім деңгейі мен әлеуметтік шығу тегін қарастырған. Атап айтқанда, XIX ғасырдың бірінші жартысындағы Орынбор шекара комиссиясының кеңесшілері қызметіне қазақ ақсүйектері өкілдерін сайлау механизмі мен процесін зерттей келе, қызмет пен қадір-қасиет туралы формулярлық (қызметтік) тізімді жасау, оның пікірінше, қазақтарды Ресей империясының қызметіне біріктірудің және оларды мемлекеттік басқарудың барлық деңгейлеріндегі қызметкерлерді есепке алудың бірыңғай жүйесіне енгізудің бастамасы, яғни жаңа қағидаты болды (Султангалиева, 2009: 77–101). Ал Орынбор ведомствосында (XIX) қазақ шенеунігінің қызметінің қалыптасуы мен бағыты туралы Г.С.Сұлтанғалиева «Казахские заседатели Оренбургской пограничной комиссии (первая половина XIX в.)» (Султангалиева, 2009: 27) атты зерттеуінде ұсынған болатын.

Орынбор шекара комиссиясының қызметін қамтитын тағы бір жұмыстың авторы Г.Б. Ізбасарова, оның«Казахская степь Оренбургского ведомства как объект реформ: опыт Российской империи по управлению окраиной (1731 – сер. XIX века)» (Избасарова, 2018: 51) және «Западный Казахстан в региональной политике Российской империи в XVIII – начале XIX вв» атты монографиялары болып табылады. Автор Орынбор шекара комиссиясының қызметін талдай келе, Орынбор ведомствосының қазақ даласындағы Ресей империясының саясатын, сонымен бірге көшпелілердің билік институтын қабылдауының тұтас бейнесін жасайды. Сонымен өңірлік биліктегі қазақ сұлтандарының саясатын және комиссияның әртүрлі тапсырмаларын орындаудағы «пайдалы қызметін» көрсетеді. Орынбор шекара

комиссиясы қазақтарды басқару органы ғана емес, олардың мүдделерін де білдіретін құрылымға айналды, яғни бұл қазақтарға өз кезегінде «қамқоршылық» жасай отырып қысым көрсету іс-әрекетінен айқын көрінді.

Зерттеу нәтижелері

Ресей империясы мен орыс емес халықтар қоныстанған аумақтар арасындағы жылжымалы «қорған» тұрақты армияның қатысуынсыз-ақ казак-гарнизон әскерлерімен қорғалатын бекіністер түріндегі шекара желісінің құрылуын білдіреді. Бұл «қорған» аумағында икемді ұлттық саясат жүргізіліп, онда орыс тарапы жергілікті халықтардың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын сақтап, ал ұлттық элита билеуші таптың құрамына кірді деп сендірді. Қазақтарды империялық бюрократиялық аппаратқа қосудың алғашқы қадамдары шекара органдарының қызметімен байланысты, сондықтан Орынбор шекара комиссиясының бір бөлігін қазақтар құрауы керек болатын. Өйткені, орыс-қазақ шекаралық өлкесінің қалыптасуында қазақтар мен казактар, қазақтар мен башқұрттар және Ресей империясының басқа да этникалық топтары арасындағы қақтығыстар маңызды рөл атқарды. Дәл осы қарама-қайшылықты компоненттер ешқандай шарттармен бекітілмеген, бірақ Ресей үкіметінің көптеген актілерінде қаралып жүрген бұл мәселе орыс-қазақ шекара желісін құру арқылы барлық келіспеушілік шешіледі деп есептейді. Сондықтан бұл мәселенің мазмұны орыс-қазақ шекарасын қалыптастыру кезеңдері, оны жүзеге асыру әдістері, XIX ғасырдың бірінші жартысындағы реформалардан кейін Даланы әкімшілік-территориялық жағынан қайта ұйымдастыру болып табылды.

Хронологиялық шеңбер 1731 жылы Кіші жүздің Ресей империясы бодандығын қабылдауынан бастап XIX ғасырдың ортасына дейінгі кезеңді қамтиды. Осы уақытқа дейін шеткі мәртебе өзгерді, ол толығымен империяның құрамына енеді, яғни Сыртқы істер министрлігінің бақылауынан Ішкі істер министрлігіне берілді. «Кіші Орда» атауы бұдан былай ресми құжаттарда Орынбор ведомствосының қазақтарының өлкесі болып өзгертілді.

1799 жылы 27 мамырда шекара соты мен шекара экспедициясы негізінде қазақ хандарымен, сұлтандарымен және старшиналарымен байланыс жүзеге асырылып, жаңа басқару органы – Орынбор шекара комиссиясы құрылды (1859 жылы Орынбор облыстық басқармасы болып өзгертілді). Шекара комиссиясы құрамына Ресей тарапынан төраға мен екі шенеунік, ал қазақтар жағынан Кіші жүздің үш тайпалық бірлестігінен (Әлімұлы, Байұлы және Жетіру) үш сайланбалы алқаби (сұлтан және екі старшина) кірді, яғни оларды әр үш жыл сайын ауыстыру шартымен ғана бекітті (Султангалиева, 2013: 31). 1818 жылы оны тағы екі орыс шенеунігі толықтырды. 1844 жылғы «Ережемен» бекітілген Орынбор шекара комиссиясының нақты құрамына төраға, төрағаның орынбасары, орыстар тарапынан төрт кеңесші және қазақтың төрт алқабиі кірді.

Шекара комиссиясының құқықтық мәртебесі мен құзыреті нақты анықталған жоқ, өйткені комиссия қос бағыныштылықта болды – Сыртқы істер министрлігінің Азия департаментіне (1818 ж.) және Орынбор әскери губернаторына. Комиссия төрағасына Кіші жүздің қырғыздарына қатысты сот ісін жүргізу, сауда және сыртқы саясат сеніп тапсырылды. Ресми құжаттарда «қырғыздар» деп аталып кеткендер, шын мәнінде Орынбордың оңтүстігіндегіндегі аумақтарды мекендеген қазақтар болатын.

Басында шекара экспедициясы мен шекара сотының функцияларын сақтай отырып Орынбор шекара комиссиясы таратылған органдардан айтарлықтай ерекшеленбеді. Оның негізгі міндеттері шекаралық қақтығыстарды шешу және Кіші жүздің ханымен, сұлтандарымен және старшиналарымен байланыс орнату болды. Ал комиссияның негізгі қызметі «Орынбор желісі маңында көшіп-қонып жүрген» қазақтарды басқару, яғни бұл Сыртқы істер министрлігіндегі Азия департаментінің қызметімен теңестірілді. Сонымен XIX ғасырдың ортасына қарай Орынбор шекара комиссиясы – шекаралық қақтығыстарды шешуге және көшпелі элита – ханмен, сұлтандармен, старшиналармен байланысты жүзеге асыруға жауапты бас орган ретінде өз миссиясын орындауға кірісті.

Басқарушылық құрылымды «Орынбор қырғыздарының облыстық басқармасы» деп өзгерткеннен кейін ол жаңа міндеттерді жүзеге асыруға кірісті. Осылайша, Орынбор шекара комиссиясы Кіші жүз қазақтарының аумағына империяның саясатын жүзеге асыратын өңірлік мекеме болды. Орынбор шекара комиссиясының төрағалары Сыртқы істер министрлігінің жергілікті өкілдері, нақтырақ айтқанда орталықтың «көзі» еді (Избасарова, 2022: 32). Комиссия аймақты «қорғау» функцияларын атқара отырып, Ресейдің қазақ Даласына біртіндеп ілгерілеуіне ықпал етті. Бірте-бірте Кіші жүз халқын салық міндеттемесі жүйесіне (1837) енгізуі, бұл оның ресми бодандықтан нақты бодандыққа көшуіне әкелді.

Нормативке келсек, комиссияның штаты ғана реттелді. Комиссияның құрамына 3 қазақ алқабиі кіріп, олар қазынадан 100 рубльден күміс алып ақша алып отырды (Горбунова, 1998: 12). Комиссия Кіші жүздің ханы Айшуаққа (1797–1805) Орда ішінде алқабилерді сайлау мәселесін шешуге ұсыныс білдірген болатын. Бірақ ханның ұсыныстарын күтпестен, алғашқы алқабилер – сұлтан Тәуке Айшуақов, старшина Баязық Күшікбаева және старшина Бекназар Күнчиев тағайындалды (Султангалиева, 2013: 31). Орынбор шекара комитеті құрылғанда ханның қатысуымен сұлтандардың, билердің, ру старшындарының жиналыстарында үш жыл сайын қазақ алқабилері сайланады деп болжанған. Алайда саяси тұрақсыздық пен ішкі кикілжің жағдайында келісілген шешім күткен нәтижедей болмай шықты, Комиссия құрамына ресми хан ұсынған алқабилер ғана енгізілді. Сонымен бұл тәжірибе 1824 жылы хан билігі жойылғанға дейін жалғасып, одан кейін алқабилерді Орынбор шекара комитеті төрағасының ұсынысы бойынша Орынбор әскери губернаторы тарапынан тағайындала бастады. Комиссияға алқабилердің қатысуынсыз қазақтарға қатысты қандай да бір шешім қабылдауға тыйым салынды. Бірақ XIX ғасырдың бірінші жартысында қазақ алқабилерінің қызметі нәтижелі болмады, өйткені көпшілігі орыс тілін білмеді және төмен жалақыға байланысты олардың комиссия құрамында болуы қалыптасқан қиын жағдай туғызды, атап айтқанда жылына 350 рубль, бұл қалада тұру үшін жеткіліксіз болды (Султангалиева, 2013: 32).

Қызметке кіріскен әрбір сұлтан Орынбор әскери губернаторынан жарғы, империялық елтаңба бейнеленген ту және сыртқы істер министрлігі жіберген алтын қылыш алды (Избасарова, 2016: 81–86). Шыңғыс ұрпағының сұлтандары Ресей империясының мұрагерлік дворяндарының құрамына кірді, бұл патшалық Ресейдің орыс емес халықтарының ақсүйек өкілдерін мемлекеттік қызметке тартудың жалпы схемасы еді.

Орынбор шекара комитеті ол кезде Даладағы тәртіпті бақылайтын, қауіпсіздікті қамтамасыз ететін күшті құрылым бола алған жоқ. Орынбор шекара комитетінің маңызы көбінесе оның төрағаларының қызметімен айқындалды. XIX ғасырдың бірінші ширегінде бұл қызметте жеті шенеунік ауыстырылды, сирек ерекшеліктерден басқа, оларды Орынборға жер аударылғандар деп қарады, бірақ [әрине] олардың істерін жақсартуға мол мүмкіндіктер бар деп есептеледі. Ал Орта Азия мен Қазақстанның стратегиялық маңызы арта түскен кезде үкімет Орынбор департаментіндегі кадр мәселесіне жауапкершілікпен қарай бастады. Мәселен, 1825 жылдан бастап төрағалық қызметті Г.Ф. Генс, М.В. Ладыженский, В.В. Григорьев, Л.Ф. Баллюзек дәйекті түрде атқарды. Жақсы білімді («орыс шығыстануының атасы» алалып кеткен В.В. Григорьев – Орынбор шекара комитетінің төрағасы және сол кездің өзінде Ғылым академиясының корреспондент-мүшесі болатын), кең ой-өрісі және бай өмірлік тәжірибесімен ол әрдайым Ресей саясатының осы аймақта қандай болуы керек екендігі туралы өзіндік идеяға ие болып, оны қорғауды өзінің міндеті деп санады. Сондықтан олар Орынбор департаментінде қызмет ету кезінде қазақ Даласы үшін маңызды рөл атқарды.

1820 жылы Орынбор шекара комитетінің төрағасы болып тағайындалған В.Ф. Тимковский аймаққа келіп, оның әкімшілігін сынға алады. Ол орталықтан жіберілген нұсқаулар мен олардың жергілікті жерде орындалуы арасындағы сәйкессіздікті анықтай отырып, көшпелі қазақтармен қарым-қатынастағы дағдарыстың басты себебін Орынбор әскери губернаторы (1817–1830), яғни өлкенің бас қолбасшысы П.К. Эссеннің салғырттығынан көрді. Мәселен, П.К. Эссеннің қазақ даласын басқару әдістеріне деген

көзқарасы хан билігін жою позициясында тұрғанын байқайды, сондықтан Далаға жазалаушы экспедициялар жіберуді жақтаған әскери губернатордың пікірін қолдаудан бас тартты. Нәтижесінде В.Ф. Тимсковский П.К. Эссенмен өзара кикілжіңдерге байланысты төраға қызметінен кетуге мәжбүр болды.

1824 жылғы «Орынбор өлкесін басқаруды қайта құруға қатысты Азия істері комитетінің мақұлданған пікірі» бойынша Кіші жүз қазақтары өздерінің ішкі басқаруын ақсүйектердің қолында сақтап қалды. Дала әкімшілігін сұлтан-билеушілері жүзеге асыруы керек еді, бірақ реформада биліктің барлық деңгейлерінің жауапкершілігі мен құзыретін ашып көрсеткен жоқ. Осылайша, Орынбор әскери губернаторы П.К. Эссен «Азия комитетіне» сүйене отырып, реформаны жүзеге асыру барысында кеңейтілген құқықтарға ие болды. Ал жергілікті биліктің тірегі ретінде ол «шыңғыстықтарды» сайлау арқылы өзіне тартты. Нәтижесінде үш сұлтан-алқабиі және инженер-полковник Ф.Ф. Бергтің қатысуымен, Орынбор шекара комиссиясының бастығы Г.Ф. Генстің төрағалығымен, П.К. Эссеннің бастамасымен «Орынбор Қырғыз Ордасын бөлу жөніндегі комитет» құрылды (Избасарова, 2018: 30). Орта Азия халықтарының «білгірі» ретінде ол қазақтар туралы еңбектердің авторы бола бастады, онда: Ресей үшін не тиімдірек – оларды империя құрамына қосу немесе олардың өзіндік ерекшелігін сақтап қалу ма? деген сұрақ қойды.

Шекара комиссиясындағы қызмет басқа ведомстволарға қарағанда күрделі және қауіпті болды, сонымен бірге Дала туралы арнайы білімді қажет етті. XIX ғ. 30-жылдарынан бастап Орынбор шекара комитетінің кеңесшілері Даланы жақсы білетін, комиссияның өзінде немесе әскери губернатордың кеңсесінде біраз уақыт қызмет еткен шенеуніктерді ғана тағайындай бастады. Мысалы, Ф. Лазаревский, Н. Баталин, И. Бикмаев, П. Ванеев, Е. Каменский, И. Масленников, көрнекті моңғол ғалымы және түркітанушылар А. Бобровников, Н. Смолянинов, Н. Костромитинов Кіші жүздегі Ресейдің ықпалын нығайтуға айтарлықтай үлес қосты. Төрағасның көмекшісі қызметін әртүрлі уақыттарды А.И.Левшин және В.И. Даль сияқты атақты адамдар атқарды; Н.И. Ильминскийдің өзі 50-ші жылдары Орынбор шекара комитетінде аудармашы болып жұмыс істеді. Бұл туралы Е.П. Кудрявцева «Деятельность Оренбургской пограничной комиссии в качестве подразделения Российского МИД» деген мақаласында: «Расында да, Орынбор шекара комиссияның құрамы «Санкт-Петербургтегі кез келген мемлекеттік мекеменің қызғанышын тудыруы мүмкін», - деп пайымдайды (Кудрявцева, 2018: 54).

Жоғарыда айтылғандай, Орынбор шекара комитетінің негізгі мақсаты Кіші жүздегі шекаралық және ішкі қақтығыстарды реттеу болды. Оның Ресей құрамына кіруі бір жағынан қазақтар, ал екінші жағынан казактар, башқұрттар, қалмақтар арасындағы шекарадағы қақтығыстарды тоқтата алған жоқ. Казактар шекара тұрғындарына шабуыл жасап, мал ұрлап, тұтқынға алуды жалғастыр берді; кейде тіпті Орал казактары қазақ ауылдарын тонап, ойрандатып кетті.

1804 жылы Орынбор әскери губернаторы князь Г.С. Волконский мен шекара комиссиясының атынан Орынбор желісін салуға нақты нұсқаулар мен ережелер енгізілді. Шекара тұрғындарына «кішкентай әрекет үшін дереу және қатаң жазалау қаупімен қорқытып, қырғыз халықтарына қарсы кез келген дұшпандық әрекеттерді» (ООМА. 222-қ. 1-т. 7-іс. 2-п.) көрсетуге қатаң тыйым салынады. Өз кезегінде қазақтар басшыларының рұқсатынсыз шекарадан өтуге құқылы емес еді. Шекара аумағына өз бетінше өту кезінде қазақтарды қудалағаны үшін қатаң жазалар да тағайындалды. Бұл әрекеттерді арнайы ережелер бойынша үкіметтік ведомство ғана жүргізе алды.

Башқұрттарға және басқа шеп тұрғындарына Дала халықтарына қарсы кез келген озбыр әрекеттерге тыйым салу бұйырылды, және «егер қырғыздардан бірдеңе тартып алынса, барлығын дереу қайтып беруі тиіс, ондай болмаған жағдайда дене жазасы қолданылады» (ООМА. 222-қ. 1-т. 7-іс. 2–3-пп)делінген болатын. Тіпті, Дала тұрғындарын өлтіру жағдайында башқұрттарға ғана емес, сонымен қатар бұл аймақты бақылауға алған кантондық және әскери бастықтарды жұмыстан босату және жазалау мүмкін болды. Яғни, қазақ даласындағы жанжалды жағдайлардың алдын алу мақсатында Ресей билігі орыс және

империяның басқа да бағыныштылары үшін халыққа көптеген шектеу шараларын белгіледі. Қазақтардың башқұрттармен араздығы одан әрі күшейе түседі. Шекара комиссиясы башқұрттардың Далаға өз бетінше қоныс аударуы кезінде шекара маңындағы қазақтарды қудалау жағдайларын біліп отырды. Бұл ретте олар «қырғыздарға комиссияның рұқсатынсыз шөп шапқаны үшін айыппұл салады, көбінесе бұған тұрғындардың өздері себепші болады» (ООМА. 222-қ. 1-т. 7-іс. 17-п.). Ал комиссия көп жағдайда Орынбор шекара комитетінің мал бағу және шөп сақтау жөніндегі нұсқамасының деректерін орындамаған башқұрттар қазақтардың барымталығы мен шөп шабуына байланысты деп есептеді. Комиссия қазақтардың рұқсатсыз шекарадан өтпейтінін білді, яғни олар кейде сап командирлерінің рұқсатымен өтіп жатқанынан хабардар.

Шекара комиссиясының мәліметінше, қазақтардың шекара аумағынан малды барымталауына башқұрттардың өздері себеп болған, олар «ережермен» белгіленген жерді елемей, малдарын қарулы күзетсіз желінің сыртына қарай айдап жібеген. Сондықтан әскери губернатордың 1815 жылғы 14 қыркүйектегі бұйрығымен жылқы мен ұсақ малды шекара желісінен 15–20 шақырым жақын жерге және жергілікті тұрғындар мен мал иелерінің қарулы күзетінсіз жаюға тыйым салынды. Осы «ережелерді» сақтамай, қазақтар мал ұрлаған жағдайда «...қырғыз ұрыларының барлық сәтті талан-таржы әрекеттері олардың кінәсінен және сол тұрғындардың салғырттығынан жатады; ... содан кейін... үйірлері кімнің иелігінде болса, олар менен қанағаттануды талап ете алмайды және қайтарымсыз мүлкінен айырылады; ... сонымен қатар, олар өздерінің басшыларымен бірге заңға сәйкес тең айыпталады: қауіпті желілердің бойында өмір сүру үшін барлық сақтық шараларын орындау керек», - (ООМА. 222-қ. 1-т. 7-іс. 4–6-пп.) деп атап өтілді Орынбор шекара комитетінің бұйрығында.

1826 жылы шекара комиссиясының мәліметтері бойынша, башқұрттар жылқыларды шекара аумағына әдейі айдап апарып, қазақтарды барымталауға итермелейтіні байқалды, осылайша болашақта олар «...нақты ұрланған жылқының өтемақысы үшін әлдеқайда көп жылқы талап ету мүмкіндігіне ие болды..» (ООМА. 222-қ. 1-т. 7-іс. 15-п.). Орынбор әскери губернаторы Жоғарғы Орал және Троицк земстволық соттарына осы жағдайларға қатаң бақылау жасауды тапсырды.

Нәтижесінде өзара шабуылдарды тоқтату үшін шекара желісі бойына – бекіністер мен заставалар тізбегі салына бастады. Алайда, негізінен Орынбор және Орал казактары қызмет еткен бекіністердегі шекара желісінің өзі, 1804 жылғы 19 тамыздағы «Ережеде» «жыртқыш қырғыздар» деп аталған, қазақ барымташыларының шабуылының нысанасына айналды. Жауап ретінде «репрессия» (Горбунова, 1998: 13), деп аталаты жазалар қолданылды, оның мәні мынада болды, яғни шабуылдан кейін ұрланған малдарды қайтару және қырғыз барымташыларын жазалау үшін Далаға казактар мен башқұрттардың Қарулы отрядтары жіберілді. Бұл туралы архив материалында: « ...қырғыздар сәтті барымталап әкеткен жағдайда, ұрыларды қудалау және жазалау үшін далаға жасақтар жіберіңіз, сондықтан мен барлық комендanttарға сапты үнемі бақылауда ұстауды бұйырдым», - деп көрсетеді (ООМА. 222-қ. 1-т. 7-іс. 4-п.). Барымташылар далада жасырынып үлгергендіктен, көбінесе олар кінәлілерді таппайды, нәтижесінде бейбіт қазақ ауылдары «кек алуға» ұшырап жатты.

Осыдан кейін қазақтарға қарсы әскери әрекеттердің зиянды екеніне көзі жеткен үкімет басқа жолдарды іздей бастады. Қақтығыстардың алдын алу үшін барлық желілік тұрғындарға қарсы рұқсат етілмеген жазалау әрекеттеріне тыйым салынды, Даладағы казактар мен қазақтар арасындағы байланыстар шектелді, барлық даулы мәселелер тек Орынбор шекара комитеті арқылы шешілді; Орынбор мен Орал казактарының өзін-өзі басқаруы менозбырлығын шектеу өте қиын болды, бірақ 20-жылдардың аяғында Орынбор әкімшілігі бұған қол жеткізді.

1824 жылы «Орынбор қырғыздары туралы жарғы» қабылданып, ол Кіші жүзде реформа жүргізудің басты бағдары айналды. Жарғыға сәйкес Кіші жүз үш әкімшілік бөлікке бөлінді – Батыс, Орта және Шығыс, оларды сұлтан-билеушілер басқарды. 1824 жылы Кіші жүздегі хан билігі жойылды, ал бұрынғы хан Шерғазы Айшуақовқа айына 150 рубль күміс (Литвинов, 2023: 64) жалақысы бар Орынбор шекара комитетінде мемлекеттік қызмет ету ұсынылды. Бірақ ол өзінің жаңа қызметін қатты ашумен қабылдады. Хан өз тағдыр тәлкегінің

наразығы туралы Сыртқы істер министрлігінің басшысы К.В. Нессельродқа жазған арнайы хатында (Избасарова, 2016: 110) баяндаған болатын.

1824 жылғы реформадан кейін Ресей әкімшілігі Дала өкілдерінен басқару аппаратын құру бойынша мақсатты түрде жұмыс жүргізуді қолға алды. Сонымен бұл кезеңде құрылған сұлтан-билеушілер институты қазақ бюрократиясының қалыптасуының алғашқы сатысына аяқ басты.

Алғаш рет Орынбор шекара комиссиясының мәртебесі мен құрылымдары 1844 жылғы «Орынбор қырғыздарын басқару туралы ережеде» нақты анықталып, жойылғанға дейін оның қызметін реттейтін негізгі құжат болды. «Ереже» бойынша Орынбор шекара комитетінің құрамы күшейтілді, қазақтардың сот ісін жүргізуіне өзгерістер енгізді, қамқоршылық институты қабылданды, комиссия жанынан қазақ балаларына арналған мектеп ашылды, бірақ Даланы ішкі басқару қазақтардың өз қолында сақталды дегенмен, яғни, қазақтардың азаматтығы әлі де номиналды болып қала берді.

Сөйтіп, 1843 жылы Кенесары Қасымовтың әскерлері Орынбор ведомствосында соғыс қимылдарын бастайды. 1844 жылы 24 наурызда «құпия» таңбасымен танылған № 2002 хат-хабарда Орынбор әскери губернаторы патшалық үкіметтің Әскери министрінің (9.03.1544 ж. № 2332) бұйрығы негізінде ол шекара комиссиясына, яғни «бүлікші сұлтан Кенесары Қасымовқа қарсы» жасақ құру және оны қаржыландыруға 14040 рубль күміс ақша бөлу туралы өтініш жасайды. Осыдан кейін «сенімді және адал» адамдармен Шығыс беткейдегі Орда сұлтаны Тобылдың жоғарғы ағысына жетіп, Ор бекінісінің Орынбор казак әскерімен бірге жорыққа шығуы керек болатын. Ал батыс және орта беткейдің Орда сұлтандары өздері азық-түлікпен қамтамасыз ету бпрысында 100 «біздің үкіметке адал қырғыз азаматтарын таңдап» бөліп көрсетіп, яғни олар 1844 жылдың 26 сәуірінде Орск бекінісінің жанында орналасуы керек еді. Жорыққа аттанған әрбір қазаққа ай сайын 3 рубль күмістен ақша беріп отырды. Экспедицияны Орынбор казак әскерінің бастығы, әскери старшина Лебедев басқарды (ООМА. 222-қ. 1-т. 11-іс. 1-п.).

Сондай-ақ, сұлтандарға 300 түйе ер-тоқыммен, көрпемен және 47 арбамен, әр арбашыға 7 түйеден және айына 6 рубль күміс ақша жалақы бөліп беру тапсырылды. Әр түйені жем-шөппен қамдау үшін айына 5 рубль күміс ақша бөлінді. Бұдан бөлек, әрбір түйешіге күніне 2 пұт жарма мен 1 қадақ ет бөлінді. Шекара комиссиясы бөлінген қаражат соммасын Бас штаб корпусының обер-квартирмейстрі, подполковник Бларамбергке дереу беруі керек болды (ООМА. 222-қ. 1-т. 11-іс. 2-п.).

Шығыс беткейдегі Орынбор қырғыздарының сұлтаны Ахмед Жантөрин өзінің 1844 жылғы 10 сәуірдегі № 354 («құпия» таңбамен) жазған хатында Кенесары Қасымовтың Жезді-Қаңғыр өзенінің бойындағы Ақшіті алқабындағы ауылдарының бірін, үлкен әйелі, қызымен және бүлікші сұлтанның үйір-үйір жылқысымен бірге Сібір желісінің отряды басып алғаны туралы хабарлайды (ООМА. 222-қ. 1-т. 11-іс. 40-п.). 1844 жылғы 27 мамырдағы Орынбор әскери губернаторы, жаяу әскер генералы Обручев араб және орыс тілдеріндегі мәтіні бар парақша беттерінен «...бүлікші сұлтан отрядына кірген қазақ халқына, яғни егер олар оның отрядынан кетуге шешім қабылдаса», кешірім жасау туралы ұсыныс білдіреді. Обручев көтерілісші қазақтарға: «оларға кешірім жасалады, әйелдеріне де, балаларына да, дүние-мүлкіне де, малына да, – ешкім тиіспейді» (ООМА. 222-қ. 1-т. 11-іс. 69-п.) деп уәде берді.

Осыдан кейін, ресейлік бекіністер мен ауылдарына, сауда керуендеріне шабуылдардың тоқтатылуы, Орынбор шекара комитетіне ру-тайпа аралық қақтығыстарды шешуге мүмкіндік берді. 1846–1847 жж. Орынбор шекара комитетінің ұзақ дайындық жұмыстарынан кейін сұлтандар, билер, старшындар съездері өткізіліп, онда Орынбор мен Сібір қазақтарының араздығы тоқтатылды; 1850–1851 жж. әдет-ғұрып құқығы негізінде Кіші жүз рулары арасындағы қатынастар реттелді. Далада бұдан былай ірі қақтығыстар болған жоқ; мысалы, 1846 жылы 68 шабуыл мен тонау тіркеліп, онда 303 адам өлтіріліп, 60 адам тұтқынға алынса, ал 1852 жылы тонау саны 6 есеге дейін қысқарды, 1 адам қаза тауып, 3 адам тұтқынға алынды (Горбунова, 1998: 14).

1842 жылы желтоқсанда Орынбор шекара комиссиясының кеңсесіне генерал-лейтенант Обручевтен, Бөкей Ордасының ханы Жәңгірдің қызметіне (сондай-ақ Орынбор шекара комиссиясының құзырына кіретін) формулярлық тізімін жасау және оған жіберу туралы баянаты келіп түсті, онда Жәңгірге генерал-майор (ООМА. 222-қ. 1-т. 3-іс. 2-п.) атағын беру және 1843 жылы 15 қарашада №1003 «мінсіз қызметінің» ерекшелік белгісін жасау және жіберу туралы айтылған (ООМА. 222-қ. 1-т. 3-іс. 7-п.). Орынбор әскери губернаторына 1842 жылғы 11 желтоқсандағы № 2562 ұсынысында ол 1812 жылдан бастап Орынбор шекара комиссиясында оның (Бөкей-хан – К.Г.) қызметі туралы, ал 1823 жылдан бастап Ішкі Қырғыз Ордасының ханы қызметін атап өтіп, Ұлы Мәртебелі Императордан «мінсіз қызметінің» ерекшелік белгісін алу үшін мақұлдауын сұрайды (ООМА. 222-қ. 1-т. 3-іс. 5-п.). Осы ерекшелік белгісінің өтініші бойынша Жәңгір ханның қызметі туралы тізімде I дәрежелі Әулие Анна ордені, алмазбен көмкерілген алтын Андреев лентасы да көрсетілген (ООМА. 222-қ. 1-т. 3-іс. 8-п.).

Жалпы, Орынбор шекара комитеті өзінің сот қызметінде Сыртқы істер министрлігінің нұсқауларын басшылыққа алды, онда қазақ қылмыскерлерінің жазасы кінәнің дәрежесіне емес, олардың туыстарына қандай әсер қалдыратынына қарай белгіленуі керек. Сондықтан көп жағдайда қылмыстық жауапкершілік жеңілдетілді немесе толығымен жойылды. Соған қарамастан жазасын өтеп жатқан қазақтар болды, өйткені оларды ұстауға Орынбор шекара комитеті қаражат бөлді. Осылайша, 1857 жылы Бүкілресейлік Ұлы Мәртебелі Императордың жарлығымен Орынбор шекара комитетінің қазынашысы, титулдық кеңесші Винерге қырғыз тұтқындарына азық-түлік және қырғыздың «түрме сарайын» жылыту үшін 101 рубль 81 тиын күміс ақша бөлугендігі анықталды (ООМА. 222-қ. 1-т. 21-іс. 2-п.). Қазақтардың арасындағы қылмыстық істер ұзақ уақыт бойы және Кіші жүз Ресей қосылғаннан кейін де «адат» – қарапайым құқық негізінде шешілді. «Адаттың» әрекет ету аясы 1844 жылғы «Орынбор қырғыздарын басқару туралы ережемен» күрт шектелді. Қазақтар арасындағы 50 рубль күміс ақшадан (Горбунова, 1998: 15) асатын талап-арыздар бойынша қаралған қылмыстық істер мен азаматтық істердің басым көпшілігі сұлтандар-билеушілер мен билердің құзырынан алынып, Орынбор шекара комитетіне берілді.

Орынбор шекара комитеті қазақтар арасында ауыл шаруашылығын дамытудың дәйекті бағытын ұстанды. Ресей әкімшілігі ұзақ уақыт бойы көшпенділердің отырықшыландыру оларды «өркениетке» мүмкіндік беретініне күмән келтірмеді. Алайда XIX ғасырдың 20-жылдарының аяғында қазақтар Ресейге тек көшпелілер ретінде ғана пайдалы деп есептелетін көзқарас кең тарады. Мысалы, Орынбор әскери губернаторы В.А. Перовский осы «отарлық теорияның» әсерінен 30-шы жылдары Кіші жүз қазақтарына отырықшылыққа көшіп, егіншілікпен айналысуға тыйым салды. Бұл Ресей әкімшілігінің ең үлкен қателіктерінің бірі болды. Орынбор шекара комитеті бұл күлкілі бұйрықтың күшін жоюды жақтады және оған қарсы Далада егіншіліктің дамуын қолдады. Орынбор шекара комитетінің қазақтардың отырықшылық және егіншілікпен айналысу құқығы үшін отыз жылға жуық ресми түрде күресі, тек 1861 жылы оларға «тұрақты отырықшылық» беру туралы жарлықты шығарумен аяқталды.

Қорытынды

Орынбор шекара комиссиясы құрылғаннан кейін Ресей үкіметі Кіші жүз қазақтарымен қарым-қатынасты абайлап қалыптастырып, көшпелі халық қоныстанған аумақты трансформациялаудың және қазақ қоғамын басқарудың жаңа, империялық жүйесін бейімдеудің оңтайлы жолын іздей бастады. Өйткені, орыс-қазақ шекаралық желісінің құрылу тарихының алғашқы кезеңі – Орынбор шекара комиссиясының қызметімен тікелей байланысты. Ұзаққа созылған бұл үдеріс барысында Ресей империясы Далада жаңа әкімшілік-территориялық басқару жүйесін енгізу үшін ауқымды реформалар жүргізді.

Сөйтіп, Орынбор шекара комиссиясының құрылуы Ресей империясының шекаралас губерниялары арасында ерекше орын алды, өйткені ол геосаяси жағынан билік үшін маңызды аймақ болды. Оның көршілері Кіші қырғыз Ордасының көптеген тұрғындары болғандықтан,

бұл аумақ арқылы императорлық сауда және саяси қатынастарды нығайтуға байланысты Хиуа мен Бұхараға апаратын жол өтті. Бұл Кіші Орда немесе қазақтардың Кіші жүзінің территориясы Ресейдің Орта Азияға ілгерілеуіне плацдарм болды деп айтуға да болады. Дәл Еділ бойы мен Оңтүстік Оралшекаралық аумақтарын басқарудың негізгі принциптері қалыптасып, ал кейіннен Ресейдің басқа шекаралас аумақтарында жалғасын тапты. Ал, Ресей үкіметі Даладағы қазақ жүздерін оқшауланған әкімшілік-аумақтық бірліктер ретінде қарастыруы, қазақ, башқұрт, қалмақтардың ұзақ уақыт бойы өзара шапқыншылықтары, сондай-ақ қазақтардың орыс қоныстарына шабуылы, Ресей үкіметінің қазақ ұлтына деген теріс көзқарасының қалыптасуына түрткі болды.Орынбор шекара комиссиясы Дала көшпелілерінің өмір салтын өзгертіп қана қоймай, арнайы шекаралық органдардың, атап айтқанда Шекаралық экспедиция, Шекаралық сот, ақырында, Шекара комиссияның негізін қалады.

Осылайша, Кіші жүз қазақтарының алғашқы әкімшілік үлгісі және бас басқару органы болған Орынбор шекара комиссиясы көшпелі халықтарды басқарудың табысты тәжірибесі және өзінің қызметі барысында орыс-қазақ шекаралық өлкесінің қалыптасуының бірінші кезеңін, сот қызметі мен Дала билеушілері сұлтандармен байланыс орнатуды аяқтады.Кейіннен ол қазақ Даласының басқа аймақтарына қатысты орыс саясатын қалыптастырудың үлгісіне айналады.

Дереккөздер

ООМА — Орынбор облысының мемлекеттік архиві

Sources

SAOR — State Archives of the Orenburg Region

Әдебиеттер

Абдрахманова, 1989 — *Абдрахманова Б.М.* Органы государственной власти и управления в Казахстане (20-е годы – конец XIX в.): дисс. ...канд. ист. наук. М., 1989. 232 с.

Быков, 2006 — *Быков А.Ю.* Российская правительственная политика в степных областях и трансформация традиционного казахского общества (1731–1917 гг.). Дисс. насоис.уч.ст.докт.ист.наук. СПб., 2006. С. 92–97.

Быков, Кожирова, 2023 — *Быков А.Ю., Кожирова С.Б.* Истоки формирования русско-казахского пограничья в Западной Сибири (XVI – начало XIX века) // Восточный архив, 2023. № 1 (47). С. 46–54.

Васильев, 2014 — *Васильев Д.В.* Россия и Казахская степь: административная политика и статус окраины. XVIII – первая половина XIX века. М.: РОССПЭН, 2014. 471 с.

Горбунова, 1998 — *Горбунова С.В.* Оренбургская Пограничная комиссия и политика России в Младшем казахском жузе: автореферат диссертации на уч. ст. канд. ист. наук. М., 1998. 20 с.

Горбунова, 2017 — *Горбунова С.В.* «К подначальству и правосудию нечувствительно привыкать будут»: участие казаховв работе Оренбургской пограничной комиссии (1799–1869 гг.) // Вестник НВГУ, 2017. № 2(17). С. 85–91.

Горбунова, 2021 — *Горбунова С.В.* «Письма из Зауральской степи» султана Мендали Пиралиева: неофициальная точка зрения русского администратора на имперскую политику в Казахстане //Вестник Нижневартовского государственного университета, 2021. № 3(55). С. 14–23.

Григорьев, 1874 — *Григорьев В.В.* Русская политика в отношении к Средней Азии. СПб: 1874. 263 с.

Добросмыслов, 1902 — *Добросмыслов А.И.* Тургайская область. Исторический очерк. Тверь: Типография Н.М.Радионова, 1902. 524 с.

Зиманов, 1962 — *Зиманов С.З.* Политический строй Казахстана конца XVIII и первой половины XIX веков. Алма-Ата: Изд-во АН КазССР, 1960. 293 с.

Избасарова, 2016 — *Избасарова Г.Б.* Казахские Чингизиды на службе Российской империи // Клио, 2016. № 11. С. 81–86.

Избасарова, 2018 — *Избасарова Г.Б.* Казахская степь Оренбургского ведомства как объект реформ: опыт Российской империи по управлению окраиной (1731 – сер. XIX века): автореферат диссертации на соис.уч.ст.докт.ист.наук. М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2018. 51 с.

Избасарова, 2022 — *Избасарова Г.Б.* Западный Казахстан в региональной политике Российской империи в XVIII - начале XIX вв. Актобе, 2022. 300 с.

Кудрявцева, 2018 — *Кудрявцева Е.П.* Деятельность Оренбургской пограничной комиссии в качестве подразделения Российского МИД // Отечественная история, 2018. С. 52–61.

Левшин, 1832 — *Левшин А.И.* Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких орд и степей. Ч. 2. Исторические известия. СПб., 1832. 167 с. URL: https://www.academia.edu/

Литвинов, 2023 — *Литвинов В.П.* Политико-правовые задачи управления Российской империи в Средней Азии: административно-правовая практика включения Младшего и Среднего жуза в сферу имперской внутренней политики //Всероссийский научно-практический журнал социальных и гуманитарных исследований, 2023. № 1(8). С. 61-68.

Мейер, 1865 — *Мейер Л.* Киргизская степь Оренбургского ведомства. СПб.: тип. Э. Веймара и Ф. Персона, 1865. 382 с.

Пиралиев, 1862 — *Султан Мендали Пиралиев.* Письма из Зауральской степи. М.: Типография Бахметева, 1862. 24 с.

Султангалиева, 2009 — *Султангалиева Г.С.* Казахское чиновничество Оренбургского ведомства: формирование и направление деятельности (XIX) // Acta Slavica Iaponica, Tomus, 2009. С. 77–101.

Султангалиева, 2013 — *Султангалиева Г.С.* Казахские заседатели Оренбургской пограничной комиссии (первая половина XIX в.) //Вестник КазНУ им. аль-Фараби, 2013. № 4(71). С. 30-35.

Reference

Abdrakhmanova, 1989 — *Abdrakhmanova B.M.* Organy gosudarstvennoy vlasti i upravleniya v Kazakhstane (20-ye gody – konets XIX v.) [State authorities and administration in Kazakhstan (1920s – late 19th century)]: dissertation of a candidate of historical sciences. Moscow: 1989. 232 p. (In Russ.).

Bykov, 2006 — *Bykov A.Yu.* Rossiyskaya pravitelstvennaya politika v stepnykh oblastyakh i transformatsiya traditsionnogo kazakhskogo obshchestva (1731–1917 gg.) [Russian government policy in the steppe regions and the transformation of traditional Kazakh society (1731–1917)] Dissertation for the degree of Doctor of Historical Sciences. St. Petersburg, 2006. Pp. 92–97. (In Russ.).

Bykov., Kozhirova 2023 — *Bykov A.Yu., Kozhirova S.B.* Istoki formirovaniya russko-kazakhskogo pogranich'ya v Zapadnoy Sibiri (XVI – nachalo XIX veka) [The origins of the formation of the Russian-Kazakh borderland in Western Siberia] Eastern archive, 2023. No. 1. (47). Pp. 46–54. (In Russ.).

Dobrosmyslov, 1902 — *Dobrosmyslov A.I.* Turgayskaya oblast. Istoricheskiy ocherk [Turgai region. Historical sketch]. Tver: Printing house of N.M. Radionov, 1902. 524 p. (In Russ.).

Gorbunova, 1998 — *Gorbunova S.V.* Orenburgskaya Pogranichnaya komissiya i politika Rossii v Mladshem kazakhskom zhuze [Orenburg Border Commission and Russia's policy in the Junior Kazakh Zhuz]: abstract of a dissertation for a PhD in history. Moscow, 1998. 20 p. (In Russ.).

Gorbunova, 2017 — *Gorbunova S.V.* «K podnachalstvu i pravosudiyu nechuvstvitelno privykat budut»: uchastiye kazakhovv rabote Orenburgskoy pogranichnoy komissii (1799–1869 gg.) [“They will imperceptibly get used to subordination and justice”: participation of Kazakhs in the work of the Orenburg Border Commission (1799–1869)] // Bulletin of NVGU, 2017. No. 2(17). Pp. 85–91. (In Russ.).

Gorbunova, 2021 — *Gorbunova S.V.* «Pis'ma iz Zaural'skoy stepi» sultana Mendali Piraliyeva: neofitsial'naya tochka zreniya russkogo administratora na imperskuyu politiku v Kazakhstane [1Letters from the Trans-Ural Steppe1 by Sultan Mendali Piraliev: the unofficial point of view of a Russian administrator on imperial policy in Kazakhstan]. Bulletin of Nizhnevartovsk State University, 2021. No. 3(55). Pp. 14–23. (In Russ.).

Grigoryev, 1874 — *Grigoryev V.V.* Russkaya politika v otnoshenii k Sredney Azii [Russian policy towards Central Asia]. SPb., 1874. 263 p. (In Russ.).

Izbasarova, 2016 — *Izbasarova G.B.* Kazakhskiye Chingizidy na sluzhbe Rossiyskoy imperii [Kazakh Chingizids in the service of the Russian Empire] // Klio, 2016.- No. 11. Pp. 81–86. (In Russ.).

Izbasarova, 2018 — *Izbasarova G.B.* Kazakhskaya step Orenburgskogo vedomstva kak obyekt reform: opyt Rossiyskoy imperii po upravleniyu okrainoy (1731 – ser. XIX veka): [Kazakh steppe of the Orenburg department as an object of reforms: the experience of the Russian Empire in managing the outskirts (1731-mid XIX century)]. – Moscow: Moscow State University named after M.V.Lomonosov, 2018. 51 p. (In Russ.).

Izbasarova, 2022 — *Izbasarova G.B.* Zapadnyy Kazakhstan v regional'noy politike Rossiyskoy imperii v XVIII – nachale XIX vv. [Western Kazakhstan in the regional policy of the Russian Empire in the 18th – early 19th centuries]. Aktobe, 2022. 300 p. (In Russ.).

Kudryavtseva, 2018 — *Kudryavtseva Ye.P.* Deyatelnost' Orenburgskoy pogranichnaya komissii v kachestve podrazdeleniya Rossiyskogo MID [Activities of the Orenburg Border Commission as a division of the Russian Ministry of Foreign Affairs]. Domestic History, 2018. Pp. 52–61. (In Russ.).

Levshin, 1832 — *Levshin A.I.* Opisaniye kirgiz-kazach'ikh, ili kirgiz-kaysatskikh ord i stepey [Description of the Kirghiz-Cossack, or Kirghiz-Kaisak hordes and steppes]. St. Petersburg, 1832. 167 p. URL: https://www.academia.edu/ (In Russ.).

Litvinov, 2023 — *Litvinov V.P.* Politiko-pravovyye zadachi upravleniya Rossiyskoy imperii v Sredney Azii: administrativno-pravovaya praktika vklyucheniya Mladshego i Srednego zhuza v sferu imperskoy vnutrenney politiki [Political and legal tasks of governing the Russian Empire in Central Asia: administrative and legal practice of including the Younger and Middle Zhuz in the sphere of imperial domestic policy] // All-Russian scientific and practical journal of social and humanitarian studies, 2023. No. 1 (8). Pp. 61–68. (In Russ.).

Meyyer, 1865 — *Meyyer L.* Kirgizskaya step' Orenburgskogo vedomstva [Kirghiz steppe of the Orenburg department]. SPb.: type. E. Weimar and F. Person, 1865. 382 p. (In Russ.).

Piraliyev, 1862 — *Sultan Mendali Piraliyev*. Pisma iz Zauralskoy stepi [Letters from the Trans-Ural Steppe]. Moscow: Bakhmetev Printing House, 1862. 24 p. (In Russ.).

Sultangaliyeva, 2009 — *Sultangaliyeva G.S.* Kazakhskoye chinovnichestvo Orenburgskogo vedomstva: formirovaniye i napravleniye deyatel'nosti (XIX) [Kazakh bureaucracy of the Orenburg department: formation and direction of activity (XIX)] // Acta Slavica Iaponica, Tomus, 2009. Pp. 77–101. (In Russ.).

Sultangaliyeva, 2013 — *Sultangaliyeva G.S.* Kazakhskiye zasedateli Orenburgskoy pogranichnoy komissii (pervaya polovina XIX v.) [Kazakh assessors of the Orenburg Border Commission (first half of the 19th century)]. Bulletin of the Al-Farabi Kazakh National University, 2013. No. 4 (71). Pp. 30–35. (In Russ.).

Vasilyev, 2014 — *Vasilyev D.V.* Rossiya i Kazakhskaya step: administrativnaya politika i status okrainy. XVIII – pervaya polovina XIX veka [Russia and the Kazakh Steppe: Administrative Policy and the Status of the Outskirts. XVIII – first half of the XIX century]. Moscow: ROSSPEN, 2014. 471 p. (In Russ.).

Zimanov, 1962 — *Zimanov S.Z.* Politicheskiy stroy Kazakhstana kontsa XVIII i pervoy poloviny XIX vekov [Political system of Kazakhstan in the late 18th and first half of the 19th centuries]. Alma-Ata: Publishing house of the Academy of Sciences of the KSSR, 1960. 293 p. (In Russ.).

МАЗМҰНЫ

ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ

Қарасаев Ғ.М., Кенжебаев Ғ.Қ., Оспанова Р.
ЕУРАЗИЯ ӨҢІРІ ТҮРҒЫНДАРЫНЫҢ КӨНЕ ЗЕМАННАН ХҮІІІ ҒАСЫРҒА ДЕЙІНГІ ТАРИХЫ БАТЫС, ОРЫС ЗЕРТТЕУШІЛЕРІ ШЫҒАРМАЛАРЫНДА…….....7
Шолахов М.Г.
ЖОШЫ ҰЛЫСЫНЫҢ САРАЙШЫҒЫ ЕУРОПАЛЫҚ ЖӘНЕ ОТАНДЫҚ ТАРИХНАМАДА……..……21

ТАРИХ

Аккуш С., Темирханов Б.
ХХ ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҚАЖЫЛАРЫ:
«ҚАЗАҚ» ГАЗЕТІНІҢ МАТЕРИАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ ЗЕРТТЕУ……..…36
Атантаева Б.Ж., Мухаметкалиева К.Б., Абенова Г.А.
БІЛІМ БЕРУДЕГІ ӨЗГЕРІСТЕР: 1920 ЖЫЛДАРДАҒЫ СЕМЕЙ ӨҢІРІНДЕГІ МЕКТЕП ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫ МЕН САУАТСЫЗДЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС…….....……49
Байдильдина Феллан С.Х., Абдирайымова А.С., Раджапов А.У.
МӘСКЕУ МЕН ЛЕНИНГРАДТА ҚАЗАҚ КСР ҮШІН МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ
ӨНЕР МАМАНДАРЫН ДАЯРЛАУ МӘСЕЛЕСІ (1930–1950 ЖЖ.)…….....66
Бисембайұлы М.
ҚАЗАҚСТАНҒА ЕРІКСІЗ КӨШІРІЛГЕН ПОЛЯКТАРДЫҢ САЯСИ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ……81
Дюсембекова Ж., Тұрсұн Х., Жеңіс Ж.Ж.
ГЕРМАНИЯДАҒЫ ҚАЗАҚ СТУДЕНТТЕРІНІҢ САЯСИ ҚЫЗМЕТІ…….....96
Жаркен А.М., Есимова Ж.К.
1959–1989 ЖЫЛДАР САНАҚТАРЫ БОЙЫНША ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК ОБЛЫСТАРЫНДАҒЫ ПОЛИЭТНИКАЛЫҚ ХАЛЫҚТЫҢ ГЕНДЕРЛІК ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕРІ……..…108
Жолдасұлы Т., Ойданова Ж.Ж.
ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСТЫҚ «БІЛІМ» ҚОҒАМЫ ҰЙЫМЫ: ҒЫЛЫМДЫ ДӘРІПТЕУ ЖӘНЕ
САЯСИ-АТЕИСТІК ТӘРБИЕ БЕРУ ҚЫЗМЕТІ (1948–1964 жж.)…….....125
Жұматай Ғ.Б., Ысқақ А.С.
ҚОНЫС АУДАРУ КОЛОНИАЛИЗМІ ЖӘНЕ ПАЛЕСТИН МӘСЕЛЕСІ:
ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ШЕТТЕТУ САЯСАТЫ…….....……143
Купенова Г.Ы., Сманова А.М.
ОРЫС-ҚАЗАҚ ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ: ОРЫНБОР ШЕКАРА КОМИССИЯСЫ (1799–1859 ЖЖ.)…...158
Мухамадеева И.А., Мухамадеева Р.М., Кенжебек Д.Қ.
СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИ МҰРАСЫН САҚТАУДЫҢ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЦИФРЛЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫ…….....173
Мұсағалиева А.С., Мұсабекова Р.М.
ЕҢБЕК ПОСЕЛКІСІНЕН ТЫҢ ИГЕРУ СОВХОЗЫНА ДЕЙІН:
№ 26 ЕҢБЕК ПОСЕЛКІСІ – АЛЖИР – «АҚМОЛА» СОВХОЗЫ……..……186
Мұхатова О.Х.
ЕСТЕЛІКТЕРДЕГІ АШАРШЫЛЫҚ АҚИҚАТЫ…….....203
Сахи Ж., Каржаубаева А.
МУЗЕЙ-ҮЙЛЕР: ТҰЖЫРЫМДАР МЕН КӨЗҚАРАСТАР…….....217
Стамшалов Е.И.
«ЕРЕКШЕ КОМИССИЯДАН» «ЕРЕКШЕ КОМИССИЯҒА»: ҚЫТАЙДАҒЫ ҚАЗАҚ БОСҚЫНДАРЫН ҚАЙТАРУ ТАРИХЫНАН (1924–1926)…….....……..……232
Тасилова Н.А., Майданали З., Сайлан Б.С.
АЛТЫН ОРДАНЫҢ САЯСИ ТАРИХЫНДАҒЫ ӘМІРЛЕРДІҢ РӨЛІ……..….....250
Уалтаева А.С., Мусаева Э.А., Мельдибекова З.А.
АКАДЕМИЯЛЫҚ ҰТҚЫРЛЫҚТЫҢ ӘЛЕМДІК ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ: ТАРИХЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ТРЕНДЕНЦИЯЛАР…….....……..…265
Эгамбердиев М., Ахантаева Ә.
РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ КӨШІ-ҚОН САЯСАТЫ ШЕҢБЕРІНДЕ ҰЙҒЫРЛАРДЫҢ (ТАРАНШЫ) САКРАЛДЫ-МИСТИКАЛЫҚ ТӘЖРИБЕЛЕРІ…….....283

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Күлмағанбетова Г.К., Святко С.
ФЕДОРОВ МӘДЕНИЕТІН ЗЕРТТЕУДЕГІ ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОЛА ДӘУІРІ АРХЕОЛОГИЯСЫНЫҢ РЕТРОСПЕКТИВАСЫ……..……298

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Карасаев Г.М., Кенжебаев Г.К., Оспанова Р.
ИСТОРИЯ НАРОДОВ ЕВРАЗИЙСКОГО ПРОСТРАНСТВА С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО XVIII ВЕКА В ТРУДАХ ЗАПАДНЫХ И РУССКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ……7
Шолахов М.Г.
САРАЙЧИК УЛУСА ДЖУЧИ В ЕВРОПЕЙСКОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ……21

ИСТОРИЯ

Аккуш С., Темирханов Б.
КАЗАХСКИЕ ХАДЖИ НАЧАЛА XX ВЕКА:
ИССЛЕДОВАНИЕ НА ОСНОВЕ МАТЕРИАЛОВ ГАЗЕТЫ «ҚАЗАҚ»……36
Атантаева Б.Ж., Мухаметкалиева К.Б., Абенова Г.А.
ПЕРЕМЕНЫ В ОБРАЗОВАНИИ: РАЗВИТИЕ ШКОЛЬНОЙ СИСТЕМЫ И БОРЬБА С НЕГРАМОТНОСТЬЮ В СЕМИПАЛАТИНСКЕ В 1920 ГОДЫ……49
Байдильдина Феллан С.Х., Абдирайымова А.С., Раджапов А.У.
К ВОПРОСУ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВА ДЛЯ КАЗССР В ЛЕНИНГРАДЕ И МОСКВЕ (1930–1950-Е ГГ.)……66
Бисембайулы М.
ПОЛИТИЧЕСКОЕ И СОЦИАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ПОЛЯКОВ,
ВЫНУЖДЕННО ПЕРЕСЕЛЕННЫХ В КАЗАХСТАН……81
Дюсембекова Ж., Турсун Х., Женис Ж.Ж.
КАЗАХСКИЕ СТУДЕНТЫ В ГЕРМАНИИ В 1922-1926 ГГ……96
Жаркен А.М., Есимова Ж.К.
ИЗМЕНЕНИЯ В ГЕНДЕРНОЙ СТРУКТУРЕ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО НАСЕЛЕНИЯ СЕВЕРНЫХ ОБЛАСТЕЙ КАЗАХСТАНА ПО ПЕРЕПИСЯМ 1959–1989 гг.……108
Жолдасулы Т., Ойданова Ж.Ж.
КЫЗЫЛОРДИНСКОЕ ОБЛАСТНОЕ ОБЩЕСТВО «ЗНАНИЕ»:
ПРОПАГАНДА НАУКИ И ПОЛИТИКО-АТЕИСТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ (1948–1964)……125
Жуматай Г.Б., Ыскак А.С.
ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКИЙ КОЛОНИАЛИЗМ ПАЛЕСТИНСКИХ ВОПРОС:
ПОЛИТИКА ЭЛИМИНАЦИИ……143
Купенова Г.Ы., Сманова А.М.
ФОРМИРОВАНИЕ РУССКО-КАЗАХСКОГО ПОГРАНИЧЬЯ:
ОРЕНБУРГСКАЯ ПОГРАНИЧНАЯ КОМИССИЯ (1799–1859 ГГ.)……158
Мухамадеева И.А., Мухамадеева Р.М., Кенжебек Д.К.
ИННОВАЦИОННЫЕ ЦИФРОВЫЕ СТРАТЕГИИ ДЛЯ СОХРАНЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ СЕВЕРНОГО КАЗАХСТАНА……173
Мусагалиева А.С., Мусабекова Р.М.
ОТ ТРУДОВОГО ПОСЕЛКА ДО ЦЕЛИННОГО СОВХОЗА:
ТРУДПОСЕЛОК № 26 – АЛЖИР – СОВХОЗ «АКМОЛИНСКИЙ»……186
Мухатова О.Х.
ПРАВДА О ГОЛОДЕ В ВОСПОМИНАНИЯХ……203
Сахи Ж., Каржаубаева А.
ДОМ-МУЗЕИ: КОНЦЕПЦИИ И ВЗГЛЯДЫ……217
Стамшалов Е.И.
«ОТ ОСОБОЙ КОМИССИИ К ОСОБУЮ КОМИССИЮ»: ИЗ ИСТОРИИ ВОЗВРАЩЕНИЯ КАЗАХСКИХ БЕЖЕНЦЕВ ИЗ КИТАЯ (1924–1926)……232
Тасилова Н.А., Майданали З., Сайлан Б.С.
АЛТЫН ОРДАНЫҢ САЯСИ ТАРИХЫНДАҒЫ ӘМІРЛЕРДІҢ РӨЛІ……250
Уалтаева А.С., Мусаева Э.А., Мельдибекова З.А.
МИРОВОЙ И КАЗАХСТАНСКИЙ ОПЫТ АКАДЕМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ:
ИСТОРИЯ И АКТУАЛЬНЫЕ ТРЕНДЫ……265
Эгамбердиев М., Ахантаева Ә.
САКРАЛЬНО-МИСТИЧЕСКИЕ ПРАКТИКИ УЙГУРОВ (ТАРАНЧИ) В КОНТЕКСТЕ ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ……283

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Кульмаганбетова Г.К., Святко С.
РЕТРОСПЕКТИВА АРХЕОЛОГИИ БРОНЗОВОГО ВЕКА ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА В ФОКУСЕ ИЗУЧЕНИЯ ФЕДОРОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ……298

CONTENTS

HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Karasaev G.M., Kenzhebayev G.K., Ospanova R.R.
THE HISTORY OF THE PEOPLES OF THE EURASIAN SPACE FROM ANCIENT TIMES TO THE XIII CENTURY IN THE WORKS OF WESTERN AND RUSSIAN RESEARCHERS……..……7
Sholakhov M.
SARAYCHIK OF THE JOCHI ULUS IN EUROPEAN AND NATIONAL HISTORIOGRAPHY……..……21

HISTORY

Akkus S., Temirkhanov B.
THE KAZAKH PILGRIMS OF THE EARLY 20TH CENTURY: A STUDY BASED ON THE MATERIALS OF THE "KAZAKH" NEWSPAPER…….....……36
Atantayeva B.Zh., Mukhametkalieva K.B., Abenova G.A.
CHANGES IN EDUCATION: THE DEVELOPMENT OF THE SCHOOL SYSTEM AND THE FIGHT AGAINST ILLITERACY IN SEMIPALATINSK IN THE 1920s……..…….....49
Baidildina Fellan S., Abdiraiymova A., Rajapov A.
ON THE ISSUE OF TRAINING CULTURAL AND ART PERSONNEL FOR THE KAZAKH SSR IN MOSCOW AND LENINGRAD (1930–1950S)…….....……..……66
Bissembayuly M.
THE POLITICAL AND SOCIAL CONDITIONS OF POLES DEPORTED TO KAZAKHSTAN……...…81
Dyusembekova Zh., Tursun Kh., Zhengis Zh.
KAZAKH STUDENTS IN GERMANY IN 1922-1926…….....96
Zharken A.M., Yessimova Zh.K.
CHANGES IN THE GENDER STRUCTURE OF THE MULTI-ETHNIC POPULATION OF THE NORTHERN REGIONS OF KAZAKHSTAN ACCORDING TO CENSUSES 1959–1989…….....108
Zholdassuly T., Oidanova Zh.
KYZYLORDA REGIONAL "KNOWLEDGE" SOCIETY:
PROMOTING SCIENCE AND POLITICAL-ATHEISTIC EDUCATION ACTIVITIES (1948–1964)……125
Zhumatay G.B., Yskak A.S.
SETTLEMENT COLONIALISM AND THE PALESTINIAN QUESTION: THE POLITICS OF ELIMINATION…143
Kupenova G.Y., Smanova A.M.
FORMATION OF THE RUSSIAN-KAZAKH BORDERLAND:
ORENBURG BORDER COMMISSION (1799–1859)…….....158
Mukhamadeyeva I.A., Mukhamadeyeva R.M., Kenzhebek D.K.
INNOVATIVE DIGITAL STRATEGIES FOR PRESERVING THE CULTURAL HERITAGE
OF NORTHERN KAZAKHSTAN…….....……173
Mussagaliyeva A.S., Mussabekova R.M.
FROM THE LABOR SETTLEMENT TO THE VIRGIN STATE FARM: LABOR SETTLEMENT
No. 26 – AKMOLA BRANCH OF KARLAG – AKMOLINSKY STATE FARM…….....186
Mukhatova O.Kh.
THE TRUTH ABOUT FAMINE IN MEMORIES…….....203
Sakhi Zh., Karzhaubayeva A.
HOUSE MUSEUMS: CONCEPTS AND VIEWS…….....217
Stamshalov Ye.
"FROM SPECIAL COMMISSION TO SPECIAL COMMISSION": FROM THE HISTORY OF THE RETURN OF KAZAKH REFUGEES FROM CHINA (1924–1926)…….....232
Tassilova N.A., Maidanali Z., Sailan B.S.
THE ROLE OF EMIRS IN THE POLITICAL HISTORY OF THE GOLDEN HORDE…….....250
Ualtayeva A.S., Mussayeva E.A., Meldibekova Z.A.
WORLD AND KAZAKHSTANI EXPERIENCE OF ACADEMIC MOBILITY:
HISTORY AND CURRENT TRENDS…….....……265
Egamberdiyev M., Akhantaeva A.
THE POLICY OF THE TSARIST ADMINISTRATION AND THE SACRED-MYSTICAL PRACTICES OF THE TARANCHIS IN THE CONTEXT OF THEIR RELOCATION TO ZHETYSU…….....283

ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Kulmaganbetova G.K., Svyatko S.
RETROSPECTIVE OF THE BRONZE AGE ARCHAEOLOGY OF CENTRAL KAZAKHSTAN IN FOCUS ON THE STUDY OF THE FEDOROV CULTURE…….....……298

EDU.E-HISTORY.KZ
электрондық ғылыми журналы 2025. 12 (1)
Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Копеева С.Ж.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетіШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

E-mail: edu.history@bk.ru
Журнал сайты: https://edu.e-history.kz

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй